

ALBA REGIA

ANNALES MUSEI SANCTI STEPHANI REGIS

2024

ALBA REGIA

ANNALES MUSEI SANCTI STEPHANI REGIS
52 (2024)

2025
SZÉKESFEHÉRVÁR

FELELŐS KIADÓ – HERAUSGEBER
Pokrovenszki Krisztián

SZERKESZTŐ – REDAKTEUR
Szöllősy Csilla – Agócs Nándor – Kiss Alexandra

ALAPÍTÓ SZERKESZTŐ – BEGRÜNDELER REDAKTEUR
Fitz Jenő (1921–2011)

GRAFIKA – GRAFIK
Gonda Julianna Virág – Belegrai Orsolya

FORDÍTÁS – ÜBERSETZUNG
Online Fordítóiroda; Szerzők

TÁMOGATÓ – UNTERSTÜTZUNG

Székesfehérvár
Megyei Jogú Város Önkormányzata

KIADÓ – VERLAG

ISSN 0324-542X (Alba Regia. Nyomt.)
ISSN 2939-5860 (Alba Regia. Online)
ISSN 1216-7983 (Szent István Király Múz. közl., C. sor.)

NYOMDAI KIVITELEZÉS
Alto Nyomda Kft.

Készült 250 példányban.

A címlapon:

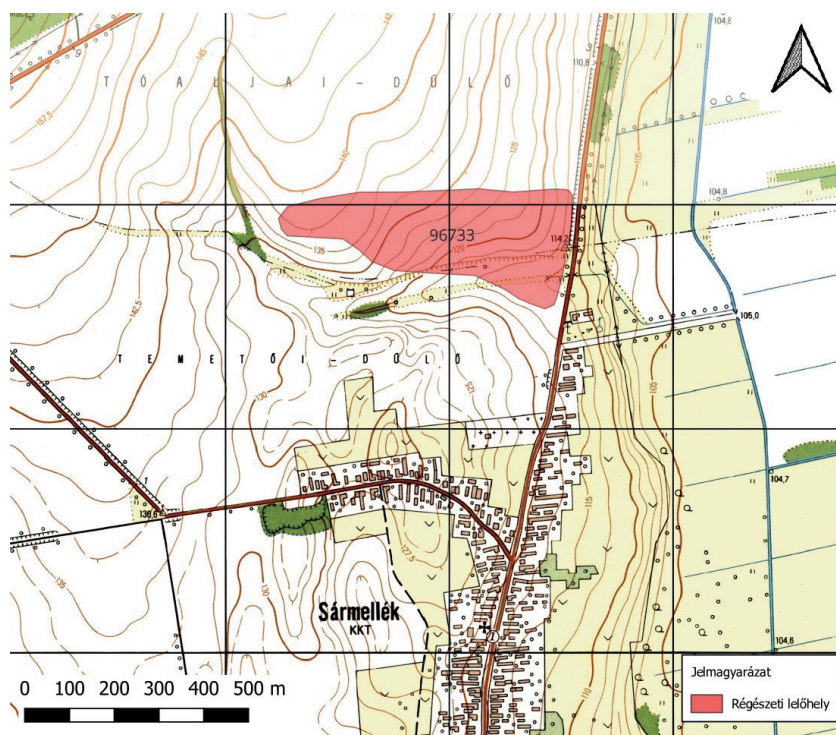
Kincsesbánya, Vaskapu-hegy, várnál előkerült középkori gyűrű; lándzsa Besnyő, Ercsi út alatti-dűlőről; Agyagkatonák – Az első kínai császár halhatatlan őrei c. kiállítás; kályhacsempe a csókakői várból; edessai pénzek a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárából; korszó a Rákospataki római erődéből; Egy múzeum tekintete – A Szent István Király Múzeum első 150 éve c. kiállítás; Székesfehérvár középkori városi pecsétje.

NÉMETH ROLAND – BARTA ANDREA

ALSÓPÁHOK KORA CSÁSZÁRKORI TEMETKEZÉSEIBEN FELTÁRT KERÁMIAMELLÉKLETEK KARCOLATAINAK ÉRTELMEZÉSEI

1. BEVEZETÉS

Az M76 gyorsforgalmi út építéséhez kapcsolódóan a Magyar Nemzeti Múzeum megbízásából a Göcseji Múzeum (ma Zalaegerszegi Múzeumok Igazgatósága) végzett feltárást az Alsópáhok, Tóaljai-dűlő II (96733) régészeti lelőhelyen,¹ amely Zala vármegyében, a 75-ös főútról Sármellékre vezető 7509 számú úttól nyugatra, Alsópáhok és Sármellék között található. A helyszín (1. kép) illeszkedik a környékbeli, Kis-Balaton környéki római lelőhelyek régészeti topográfiájába.² 2021 őszén próbafeltárás, majd 2022-ben teljes felületű feltárás³ egyik legjelentősebb eredménye volt a lelőhely nyugati felében feltárt római kori temetőrészlet, melynek összesen hat sírja került elő.⁴ A temető leletanyagát Németh Roland és Havasi Bálint dolgozták fel 2024-ben megjelent tanulmányukban.⁵

1. kép

Alsópáhok, Tóaljai-dűlő II lelőhely kiterjedése. (Térkép: Németh Roland.)

¹ Ásatásvezető(k): Orha Zoltán (2021), Havasi Bálint, Németh Roland (2022) régészek.

² KUZSINSZKY 1920, 3–16; RADNÓTI 1952, 34–36; MÜLLER 1996, 85; BILKEI 1987, 37–46; HORVÁTH–TOKAI–TÓTH 2012.

³ HAVASI–ORHA–NÉMETH 2023, 180–181.

⁴ Havasi Bálint, főigazgató, régész-főmuzeológusnak, az ásatás vezetőjének ezúton is köszönjük az előkerült római temetkezéseken feltárt edények vizsgálatának közlési jogát.

⁵ NÉMETH–HAVASI 2024.

A feltárt sírokból származó kerámiaedények közül néhányon karcolatok találhatók. Az előkerült *terra sigillata* és más kerámiaedényeken látható karcolatok és azok lehetséges jelentései a temetőrészlet kontextusában egyaránt hozzájárulhatnak a kora császárkori időszak kulturális és társadalmi hátterének alaposabb megismeréséhez. Ugyanis a kerámia leletanyag több darabján a megtisztítást követően bekarcolt jelek és feliratok váltak láthatóvá. Tanulmányunkban külön kitérünk az egyiken olvasható *tria nomina* értelmezési lehetőségeire e kora császárkori környezetben.⁶

2. KORA CSÁSZÁRKORI TEMETKEZÉSEK ALSÓPÁHOK MELLETT

Az 1. századi *italicus* megtelepedők esetében a máglyán való elhamvasztás vált általánossá, akár központi égetőhelyen, vagy a sír mellett lévő *ustrinum*on, amikor a hamvakat húzták be a megásott sírgödörbe, vagy éppen egy urnába.⁷ Az Alsópáhok, Tóaljai-dűlő lelőhelyen feltárt hat sír a kora császárkorra keltezhető, melyek közül egy csontvázas, illetve öt volt szórt hamvas rítusú, mely gyakorlat a Kr. u. 1–2. évszázadban általánosabb jellegű volt.⁸

A temetkezések gazdag leletanyaga, mellékletei egyértelműen jelzik az Italia és a Dunántúl őslakossága közötti kereskedelmi kapcsolatokat, melyek már Augustus korától kezdve megfigyelhetők. A Kr. u. 1. században a hivatásos kereskedőcsaládok révén virágzott a térség kereskedelmi hálózata. Mellettük az áruk elterjedése a római seregben szolgált, majd leszerelt veteránok vagy éppen az itt élő arisztokrácia is fontos felvevőképességének köszönhető.⁹

Az 5. sírből 12 darab *terra sigillata* került elő (2. kép). Az edények egy négyszemélyes teríték teljes készletét jelentik, hiszen négy darab tányér (*Consp. 20; catillus*), négy pohár/tál (*Consp. 34; paropsis*), illetve négy kis pohár (*Consp. 34; acetabulum*) volt a melléklet. Az edényeket az észak-italiai pó-völgyi műhelyek egyikében készítették, amelyek a pannoniai területek mellett a kelet-alpesi régió¹⁰ ellátására szolgáltak. Az edények datálása, gyártása a Kr. u. 1. századra tehető, Tiberius idejétől (14–37) a Flaviusok uralkodási idejéig (69–96).¹¹ A 4. sírből egy *terra sigillata* utánzat (8. melléklet) került elő. Az utánzatok gyártásának egyik oka, hogy a pannoniai provinciális fazekasok is készítettek olyan termékeket, melyek a nyugati *terra sigillata*kat utánozták, hiszen a kereslet kielégítésére próbálták felvenni a versenyt az idegen exporttal.¹²

2. kép

Alsópáhok, Tóaljai-dűlő II, 786. STR / 5. sír ép *terra sigillata* edényei. (Fotó: Németh Roland.)

⁶ Barta Andrea munkája a HORIZON-ERC-2022-ADG 101098102 számú, Digital Latin Dialectology (DiLaDi): Tracing Linguistic Variation in the Light of Ancient and Early Medieval Sources című projekt keretében készült.

⁷ KUZSINSZKY 1920, 75; KISS 2006, 94.

⁸ LÁNYI 1990, 243–250; KISS 2006, 94.

⁹ GABLER 2006b, 3; GÁSPÁR 2006, 18–19.

¹⁰ GABLER 1979, 199–214; SCHINDLER-KAUDELKA-FASTNER-GRUBER 2001, 162.

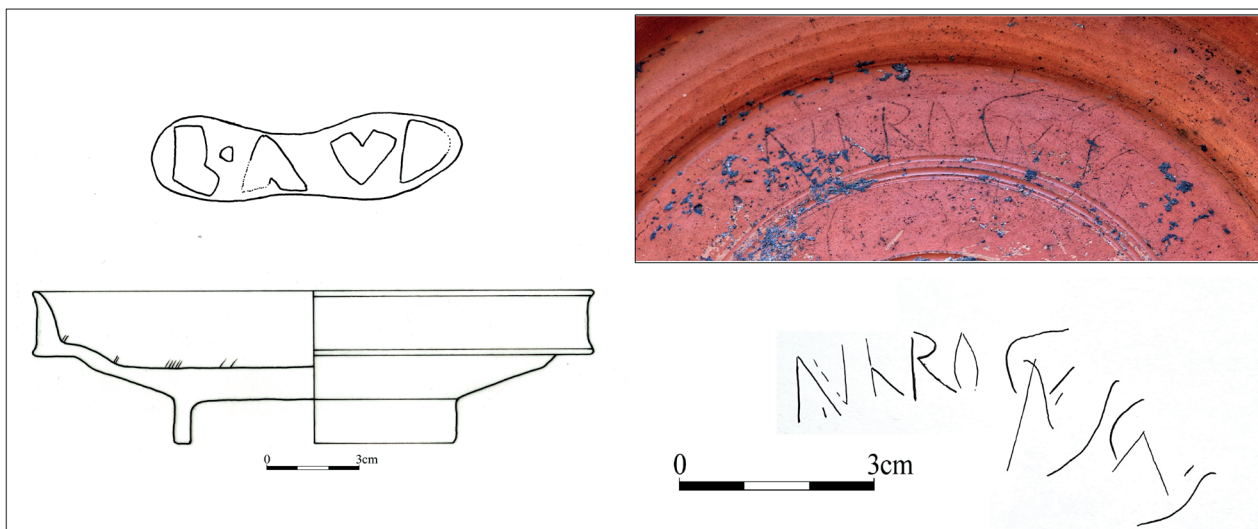
¹¹ GABLER 2005, 23–24; GABLER 2006a, 58.

¹² JUHÁSZ 1935, 22; BESZÉDES 2008, 80.

3. KARCOK ÉRTELMEZÉSE

3.1. Név a *terra sigillata* tányéron – 786. STR / 5. sír / 7. melléklet

Agyaga narancssárga színű, narancsvörös bevonatos Conspectus 20 típusú, észak-itáliai *terra sigillata* tányér (*catillus*). Pereme, oldala díszítetlen. Belül rovátkolt sáv, illetve *planta pedis*ben névbélyeg: L.A.V. (L. Avillius). Gyarapodási szám: GyN/2024-47. Magasság: 5,2 cm; peremátmérő: 18,0 cm; talpátmérő: 9,0 cm.

3. kép

Alsópáhok, Tóaljai-dűlő II, 786. STR / 5. sír / 7. melléklet terra sigillata tányér karcolata.

(Fotó: Németh Roland; Rajz: Barta Andrea, Fekete Nikolett.)

A tányér belső oldalán, az aljrészen, a felmenő fal ívét követve egy vékony, éles fémtárggyal bekarcolt *tria nomina* olvasható, rövidített formában (3. kép). Elhelyezkedése nem szokványos: általában praktikusabb megoldásnak tartják a kerámia külső oldalára karcolt feliratokat, mert egyrészt azok a polcon többnyire peremükre állított edényeken jobban látszanak,¹³ másrészt a benne felszolgált étel nem érintkezik a puszta agyaggal,¹⁴ és így a felsértett bevonat sem lesz állandó igénybevételnek kitéve.

Betűhű átírat: AVLROCRESCNS

Feloldás: *Aul(us) Ro()* *Cresc<e>ns*

Betűmagyság: Átlagosan kb. 1–1,2 cm. Az R 1,3 cm, az első S 0,9 cm, valamint a név végi S 0,3 cm-rel nyúlik túl a többi betű által kiadott alapvonalon.

A betűformák többnyire kurzívak: az A két szára között függőleges rövid *bastával*; az L egy függőleg *bastával*, melynek középrészétől indul jobbra lefelé a rövid szára. Az O-t, leginkább a kemény írásfelület miatt, két egymással szembe forduló hosszúkás félkörből alkották meg. A *Crescens* név R-je szintén két vonalból áll, egy függőleges, valamint annak tetejétől jobbra lefelé tartó vonalból. Az E-t két rövid párhuzamos vonal jelöli. Végül a betűsoron felfelé és lefelé túlnyúló, egy-egy vonallal leírt C-t és S-t is kurzívnek tarthatjuk. Egyetlen kapitális betű került a karcolatba, a kurzív R mellett egy lapidáris feliratokról ismert R.¹⁵ A név lejegyzője jól ismerte a hagyományos kurzív betűformákat, relatív gyakoriságát a szövegkép is alátámasztja. Egyfajta bizonytalanságot jelez ugyanakkor, hogy a kurzív betűsorba egy kapitális betű is becsúszott.

¹³ GALSTERER 1983, 6.

¹⁴ ECKINGER 1902/1903, 272.

¹⁵ Kurzív és lapidáris betűtípusok keveréséről, ld. FEHÉR 2011, 227. Különösen: egy-két jellegzetes betűalak nem odaillő használata.

Az *Aulus praenomen* rövidítése a ritkábbak közé tartozik, általában csak egy *A*-val szokták jelölni, mind a feliratokon, mind a kézíratos hagyományban. Ugyanakkor akár Pannonián belül sem ismeretlen a hárombetűs *Aul(us)* rövidített forma,¹⁶ sőt Róma városban is előfordult.¹⁷

A *nomen* kiegészítése nem egyértelmű, többek között lehet *Robilius*, *Roccius*, *Rocius*, *Roeci*, *Romanus*, *Romulus*, *Roscius*, *Rosidius*, *Rosius*.¹⁸ A felsoroltak közül Pannonia területéről eddig *Romanus*,¹⁹ *Romulus*²⁰ és *Roscius*²¹ *nomen*ű személyeket ismerünk. *Aulus praenomen*re mindezekig csak a *Romania gens* nyújt példát, Etruriából.²² Közvetlen pannoniai párhuzamok hiányában a tányér *Ro-* kezdetű *nomen*ének teljes bizonyossággal történő kiegészítése nem lehetséges.

A *Crescens cognomen* Mócsy András a “reménytelen nevek” közé sorolta, mivel a relatív gyakorisága folytán nehéz bármilyen egyedi jellegzetességet hozzákötni.²³ Megállapította, hogy a Földközi-tenger partvidékén többnyire rabszolgák és *libertus*ok viselték, ám a *limes* mentén főleg katonákhoz köthető. A feliratokon, ha a szöveg nem utal rá, e nevek viselői esetében a származást nem lehet meghatározni.

A név széles körű elterjedését, mind térben, időben és különböző iskolázottsági fokon, látványosan alátámasztja, hogy a „Császárkori latin feliratok számítógépes nyelvtörténeti adatbázisa”²⁴ 352 olyan adatlapot tartalmaz, melyben a *Crescens* név valamilyen hibát mutató formája szerepel. A római birodalom minden latin nyelvű *provincia*ijából ismerünk tévesen írt alakot, kétharmaduk a Kr. u. 1–3. századból származik.

Kr. u. 1. sz.	22%	Kr. u. 4. sz.	3 %
Kr. u. 2. sz.	33%	Kr. u. 5. sz.	3 %
Kr. u. 3. sz.	12%	Kr. u. 6. sz.	2 %
Nem keltezhető			25 %

Az adatok háromnegyede az egyik leggyakoribb, a latin mássalhangzórendszer egyszerűsödését mutató írásbeli tévesztés: a vulgáris latinban az *-ns-* csoport egyszerűen *-s*-szé válik, a mássalhangzó előtti *-n-* eltűnésével.²⁵ A jelenség idővel annyira gyakorivá vált, hogy az *-ns-*re végződő latin nevek görög betűs átírásánál standardnak számítottak a *Vale(n)* *s* = *Ουάλης* / *Βάλης*, *Pude(n)s* = *Πούδης*, *Co(n)sta(n)s* = *Κώστας*, valamint a *Cresce(n)s* = *Κρήσιος* alakok. Az éppen zajló latin nyelvi változások folytán a feliratállítók bizonytalanságát mutatja ennek a jelenségnek az inverz változata, ahol feleslegesen kerül *n* az *s* elé: *Cre{n}scens*.²⁶ További vulgáris latin folyamatokra utaló tévesztéseket is megfigyelhetünk ezen a néven: *e*~i összekeverését,²⁷ felesleges hehezést,²⁸ az *s* egyszerűsödését,²⁹ epentézist³⁰ stb. Ezekon kívül úgynevezett technikai hibákat, nyelvi folyamatokkal nem magyarázható elírásokat is elkövettek: felesleges szótagismétlést,³¹ betűfelcserélést,³² betűelírást,³³ ide tartozik az edényünkön olvasható alak is, a véletlenül kihagyott második *e* betűvel: *Cresc<e>ns*. Maga a betűkihagyás felületességre vagy gyakorlatlanságra utalhat. A felfebb említett 352 adatlap közül

¹⁶ Egy sírfelirat állítatója Carnuntumból: *Aul(us) Com(inius?) cives b(eres) f(aciendum) c(uravit)* – AE 1929, 216. Kr. u. 100–150. Továbbá egy jóval későbbi időszakból származó sírfeliraton az egyik elhunyt szintén ezt a *praenomen* viselte: *Aul() Ma[---]* CIL III 10236 Sirmium, Kr. u. 300–500.

¹⁷ *Aul(us) Vettius Super conmanuplaris* – CIL VI 2502 Róma, Kr. u. 100–150.

¹⁸ OPEL, EDH és EDCS alapján.

¹⁹ Siscia, AE 2001, 1631.

²⁰ Vindobona, AE 1956, 239a.

²¹ Carnuntum, Kr. u. 39–43. AE 1978, 633.; Aquincum, Kr. u. 194–300. TitAq 1, 162.

²² *[A(ulus) Rom]anius A(uli) l(ibertus) Bassus / sibi et / [R]omanio A(uli) f(ilio) Restitut[o]* Etruria, Tragliatella – Careiae, CIL XI 3761.

²³ MÓCSY 1985, 46–48.

²⁴ <https://lldb.elte.hu/> Az adat lekérve: 2024 május 15.

²⁵ HERMAN 2000, 43.

²⁶ LLDB-71540 = CIL VIII 8319

²⁷ CRISCES LLDB-64668 = CIL VI 27836; CRESCINS LLDB-20678 = CIL V 6615.

²⁸ CHRESCENS LLDB-46776 = CIL II 1019.

²⁹ CRECES LLDB-143307 = CIL VI 6700.

³⁰ CERESCES LLDB-75963 = CIL II 9058.

³¹ CRESCRESNT LLDB-14661 = RIB 2, 2, 2415/63, CRESCINS.

³² CERSC[ENS] LLDB-48634 = ILTun 1147.

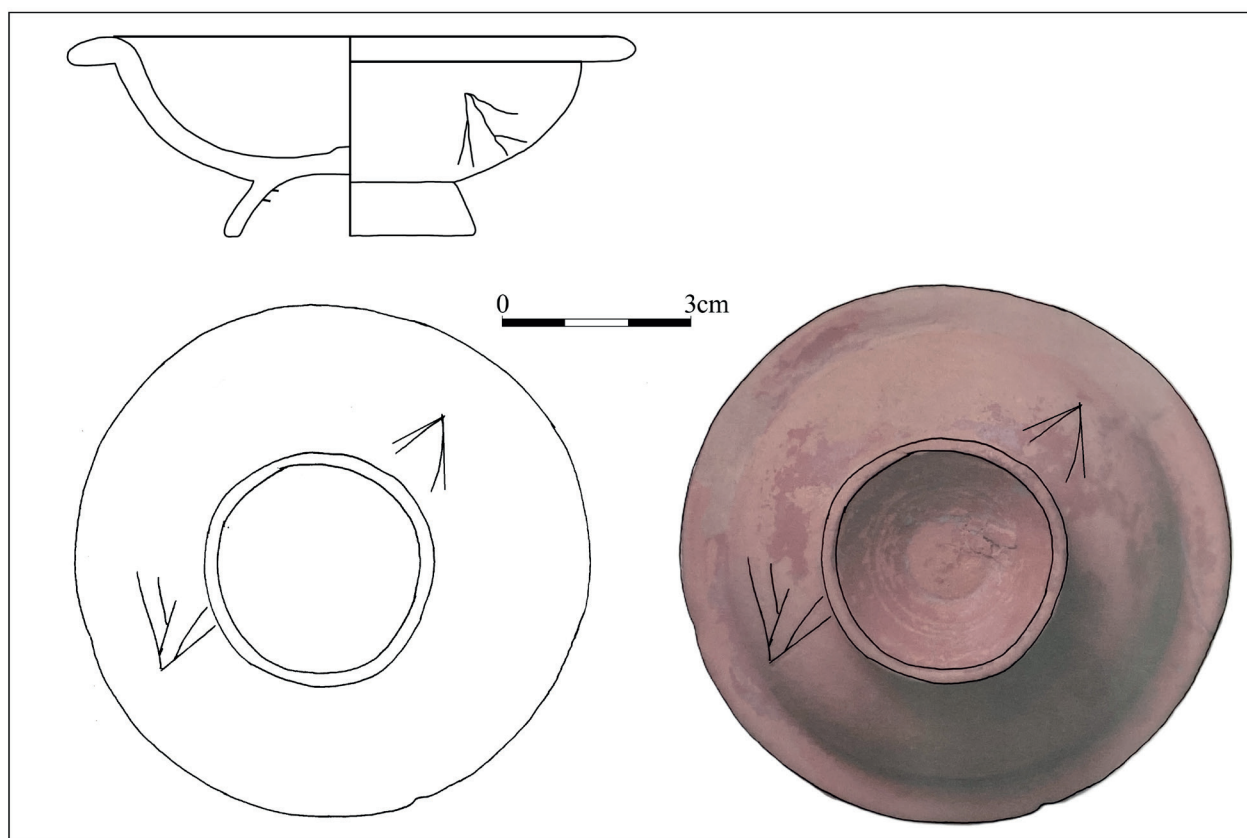
³³ CRESC[N]S LLDB-133401 = CIL VIII 24683. Ennek egy különös példája az VDTESCES (LLDB-34179 = CIL III 12820), mely arra utal, hogy a feliratállítás menetét ellenőrzés nélkül hagyták.

hat darab mutatja ezt a hibát, ebből négy ugyanezt az alanyesetű formát.³⁴ Hasonlóan a többi érintett adathoz, ezek is mind az 1–3. századból származnak, Britanniából, Germania Superiorból, Aquitaniából, Numidiából, valamint egy Pannoniában, Ulcisiában került elő.

Az edénykarcolatként olvasható nevek többségét általában a tulajdonos, használó megjelölésének szokták értelmezni (főleg, ha a név birtokos esetben szerepel).³⁵ Ugyanakkor a hallstatti 3. sír kontextusában felmerült, hogy az onnan előkerült, különböző nevekkkel bekarcolt feliratos edényeket a gyászolók kísérőajándékként, a temetés részeként helyezték a sírba.³⁶ Az alanyesetben álló *Aul(us) Ro()* *Cresc<e>ns* név biztos értelmezése így egyelőre nem lehetséges.

3.2. Terra sigillata utánezat – 718. STR / 4. sír / 8. melléklet

Drag. 35 formájú terra sigillata tál utánezata. Agyaga világos vöröses, bevonata barnás-vörös, matt, belsejében teljesen lekopott. Peremén erősebb lekopott, halványan látszó borostyánleveles díszítéssel. Anyaga homokkal, illetve apró kavicsal soványított, felülete sima. Gyarapodási szám: GyN/2024-38. Magasság: 3,2 cm; peremátmérő: 9,0 cm; talpátmérő: 4,0 cm.

4. kép

*Alsópáhok, Tóaljai-dűlő II, 786.STR / 4. sír / 8. melléklet terra sigillata tányér karcolata.
(Fotó: Németh Roland; Rajz: Németh Roland.)*

³⁴ CRESCNS: LLDB-98315 = CIL VIII 2419; LLDB-24541 = AE 1932, 45; LLDB-6115 = RIU 3, 879; LLDB-2838 = CIL XIII 796. CRESCNTI LLDB-20865 = InscrIt 10, 1, 314; CRESCNTO LLDB-70886 = AE 2000, 1793.

³⁵ BARTA 2006, 124.

³⁶ ZABEHLICKY 1991, 278.

A tálka külső oldalán, egymással nagyjából szemben két, többágú V-szerű karcolat látható (4. kép), ahol egy központi pontból indulnak további vonalak, néhol abból is újabb ágakkal kiágazva. A jelölések nagysága: Méret: 2,5x3 cm és 2x1,5 cm.

Hasonló jel ismert három közeli, zalalövői *terra sigillata*ról is. Az egyik esetben az egy pontból induló négyágú V-szerű jelet egy Drag. 18/31 tálka talpgyűrűjébe vésték,³⁷ a másik, egy háromágú V-szerű jel egy Consp. 44-es edény külső oldalán, a talpgyűrű és az oldaltagolás között látható.³⁸ Ehhez nagyon hasonlít és ugyanazon a helyen található egy harmadik darab, szintén egy Drag. 18/31 külső oldalán.³⁹ Többen többféleképpen igyekeztek megmagyarázni a jelentését: minthogy esetünkben utólagos karcolás, ezért nem lehet mesterjegyként értelmezni.⁴⁰ Hasonlóan, itt nem valószínű, hogy a görög, kelta⁴¹ vagy esetleg a noricumi ábécé⁴² egy-egy betűjeként azonosíthatjuk őket. Sokkal valószínűbb az edényen látható két jel (5. kép) nem teljesen egyező kivitelezése miatt, hogy ezeket egy írni nem tudó tulajdonosnak a jeleként, vagy írni nem tudó közösségben használt edény tulajdonosának a jelöléseként értelmezhetjük.

5. kép

Alsópáhok, Tóaljai-dűlő II, 786. STR / 4. sír / 8. melléklet terra sigillata tányér karcolata részletfotón, alatta egy Zalalövön előkerült edény karcolatával. (Fotó: Németh Roland.)

³⁷ BARTA 2006, Kat. 38; 5. kép 1.

³⁸ BARTA 2006, Kat. 42; 5. kép 4.

³⁹ BARTA 2006, Kat. 40; 5. kép 3.

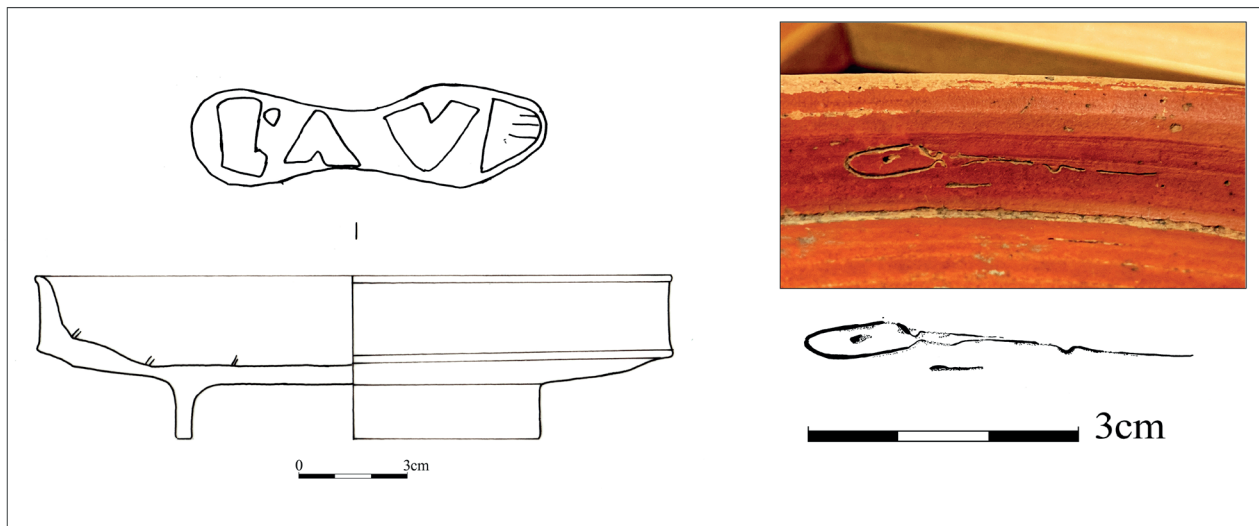
⁴⁰ HORVÁTH 1979, 26 XXIII. t. 3; EGGER 1968, 275.

⁴¹ A kelta írásbeliségről, ld. FEHÉR 2011, 221–223.

⁴² EGGER 1959.

3.3. Karcolat a *terra sigillata* tányéron – 786. STR / 5. sír / 6. melléklet

Agyaga narancssárga színű, narancsvörös bevonatos Conspectus 20 típusú, észak-italiai *terra sigillata* tányér (*catillus*). Pereme, oldala díszítetlen. Belül rovátkolt sáv, illetve *planta pedis*ben névbélyeg: L.A.V. (L. Avillius). Gyarapodási szám: GyN/2024-46. Magasság: 4,5 cm; peremátmérő: 17,4 cm; talpátmérő: 9,3 cm.

6. kép

Alsópáhok, Tóaljai-dűlő II, 786. STR / 5. sír / 6. melléklet terra sigillata tányér karcolata.
(Fotó: Németh Roland; Rajz: Németh Roland, Fekete Nikolett.)

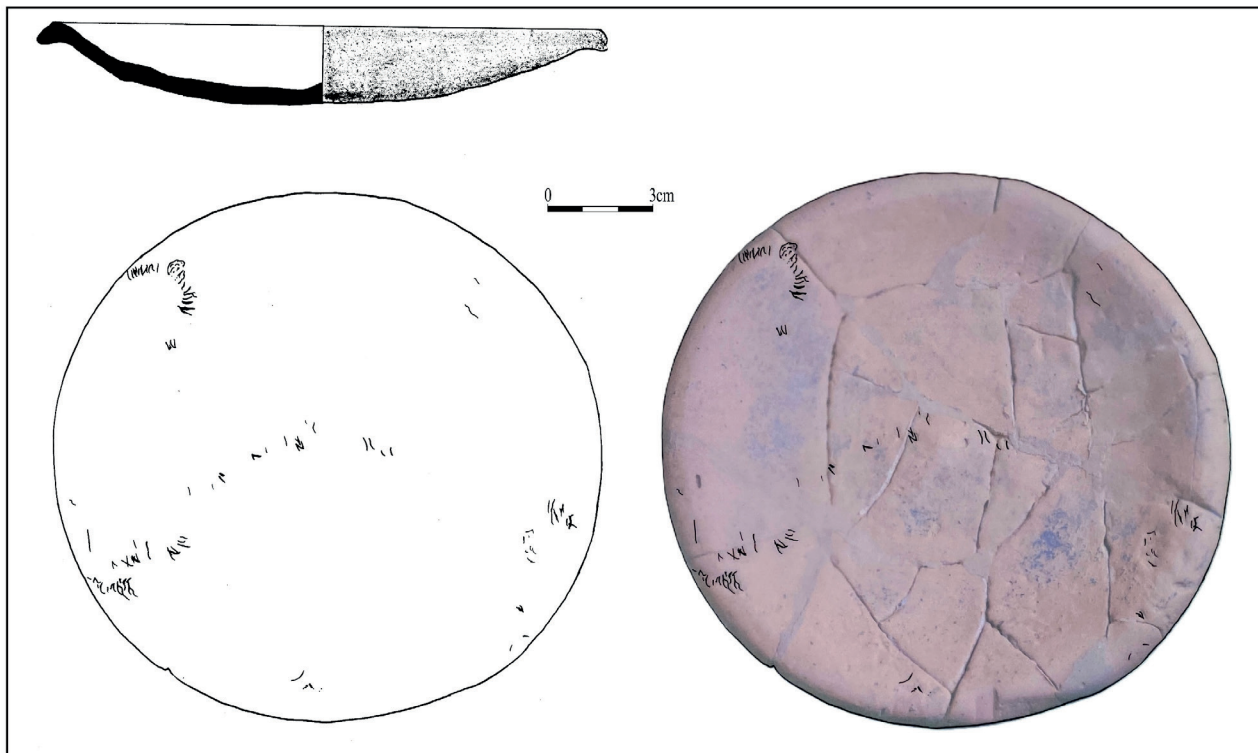
Az edény belső felmenő oldalának tetején egy kígyófejszerű karcolat vagy felületi sérülés látható (6. kép): egy balra néző, ellapított kör közepén lévő pont a kígyó fejének tűnik, míg mögötte a vízszintesen futó vonal, alatta egy rövidebb másik vonalkával adná a kígyó testét (mérete: 4,3 cm). A sematikus forma miatt azonban nehezen eldönthető, hogy szándékos karcolattal vagy egy szerencsés véletlen folytán kígyó formát öltő felületi sérüléssel van dolgunk. A kígyó, mint khthonikus lény kapcsolatba hozható a temetéssel, földbehelyezéssel – ám mindezidáig ilyen kerámiagraffittóról nincs tudomásunk.

3.4. Karcolatok a tányéron – 718. STR / 4. sír / 5. melléklet

Jól iszapolt, világos nyers színű kerámiatányér, alján és belsejében lekopott vörösesbarna festék nyomaival. Pereme enyhén kifelé hajló, alja ívelt. Anyaga homokkal, illetve apró kavicsal soványított, felülete enyhén érdes. Gyarapodási szám: GyN/2024-35. Magasság: 2,9 cm; peremátmérő: 2,1 cm; talpátmérő: 8,0 cm.

A tányér belső felszínén, több helyen elszórva égetés előtti (?) 0,8–1 cm magasságú, 2–4 cm hosszúságú bekarcolások láthatók (7. kép), melyek írásként nem értelmezhetők, de kinézetre arra hasonlítanak. Itt is kérdéses, hogy írni nem tudó személy készítette, írást imitáló céllal, vagy egyszerű felületi sérülésként azonosíthatjuk, amelyet akár a száradás közben valamilyen kistestű állat is okozhatott. Méretében, kinézetében hasonló rovátkolások láthatók egy Sopron környéki, Harkán előkerült 4. századi téglasír (gyermeksír) egyik tégláján, azt azonban mindenképp szándékos, égetés utáni karcolatnak tarthatjuk.⁴³

⁴³ Dr. Mrenka Attila szíves szóbeli közlése nyomán.

7. kép

Alsópáhok, Tóaljai-dűlő II, 786. STR / 4. sír / 5. melléklet tányér „karcolatai”. (Fotó, rajz: Németh Roland.)

4. ÖSSZEGZÉS

Összességében a temetőrészlet a feltárt sírok gazdag mellékletei és kultúrtörténeti vonatkozásai, de főképp a *terra sigillata* mellékletei alapján a Flavius-kortól a 2. század második feléig, esetleg a végéig lehetett használatban. Ugyanakkor a teljes temető további sírjai árnyalhatják a képet, adott esetben kitolva a temető használati idejére vonatkozó feltételezésünket.

Tanulmányunkban a temetőrészletben feltárt sírokból összesen négy kerámiaedény karcolatait vizsgáltuk, értelmeztük. A legérdekesebb, az 5. sír, 7. mellékletű *terra sigillata* tányér, amelynek belső oldalán *Aulus Ro() Cresc<e>ns* név olvasható, rövidített formában, gyakorlott írástudó keze által bekarcolva. A név lehet az edény egykori használójáé, de akár egy gyászolóhoz is köthető. A *nomen* kiegészítése nem egyértelmű, a *Crescens cognomen* térben és időben széles körűen elterjedt volt – így a személyről ennél közelebbi adat nem deríthető ki. Szintén az 5. sírből került elő egy *terra sigillata* tányér (6. melléklet), melyen egy kígyófejre hasonlító karcolat látható az edény belső felszínén. A karcolat egy sematikus kígyóformát ábrázol, de nem biztos, hogy szándékos karcolatról van szó, mivel akár véletlen felületi sérülés is lehet. A 4. sír 8. melléklete, egy *terra sigillata* utánc, amelyen két V-szerű karcolat található. Ezt a jelenséget más edényeken is megfigyelték, de azokkal ellentétben mivel égetés után karcolták be őket, nem valószínű, hogy ezek meszterjegyek, hanem egyszerű tulajdonosi jelekként értelmezhetjük. Az imént említett temetkezés 5. mellékletű tányérján több helyen, esetlegesen, kiégetés előtti karcolások találhatók. Ezek nem feltétlenül tekinthetők írásnak, inkább felületi sérülések, amelyek állat vagy más külső hatás következtében jöhettek létre.

RÖVIDÍTÉSEK

- Consp. = Berlin, Andrea – Ettliger, Elisabeth – Hedinger, Bettina – Hoffmann, Bettina – Kenrick, Philip – Pucci, Giuseppe – Roth-Rubi, Katrin – Schneider, Gerwulf – von Schnurbein, Siegmund – Wells, Colin – Zabełhicky-Scheffenecker, Susanne: *Conspēctus formarum terrae sigillatae italico modo confectae*. (Materialien zur römisch-germanischen Keramik 10.) Bonn, 1990.
- Drag. = Dragendorff, Hans: *Terra sigillata. Ein Beitrag zur Geschichte der griechischen und römischen Keramik*. Bonner Jahrbücher 96–97. Bonn, 1895.
- EDH = *Epigraphic Database Heidelberg*. <https://edh.ub.uni-heidelberg.de/>
- EDCS = *Epigraphik-Datenbank Clausius / Slaby*. <http://www.manfredclausius.de/>
- GyN = Gyarapodási Naplósám (keszthelyi Balatoni Múzeum által kiadott azonosító)
- LLDB = *Császárkori latin feliratok számítógépes nyelvtörténeti adatbázisa*. <https://lldb.elte.hu/>
- OPEL = Lőrincz, Barnabás – Redő, Ferenc (ed.): *Onomasticon Provinciarum Europae Latinarum*. Vols. I–IV. Budapest, 1994–2002.
- TitAq = *Tituli Aquincenses*. Budapestinum, 2009–

IRODALOM

BARTA Andrea

- 2006 Római kori feliratos edénytöredékek Zalalövőről. *Communicationes Archaeologicae Hungariae* 2006. 123–148.

BESZÉDES József

- 2008 Kora római temető Nagytétényből. *Ókor* 7/4. 79–81.

BILKEI Irén

- 1987 Adatok Csák Árpád munkásságához. In: Bilkei Irén (szerk.): *Zalai Gyűjtemény 26. Közlemények Zala megye közgyűjteményeinek kutatásából 1987*. Zalaegerszeg. 37–46.

ECKINGER, Thomas

- 1902/1903 Die Töpferstempel der Sammlung des der Antiquarischen Gesellschaft von Brugg und Umgebung. *Anzeiger für schweizerische Altertumskunde: Neue Folge* 4. 271–278.

EGGER, Rudolf

- 1959 Die Inschriften. In: Egger, Rudolf: *Die Ausgrabungen auf dem Magdalensberg 1956 und 1957. Carinthia I*. 149. Klagenfurt. 129–143.
- 1968 Inschriften auf Eß- und Trinkgeschirr von Magdalensberg. In: Schmid, Elisabeth – Berger, Ludwig – Bürgin, Paul (szerk.): *Provincialia. Festschrift für Rudolf Laur-Belart*. Stuttgart. 269–277.

FEHÉR Bence

- 2011 *Aquincum instrumentum domesticum-feliratai*. Akadémiai doktori értekezés, kézirat. Budapest.

GABLER Dénes

- 1979 Pannonia megszállásának néhány kérdése a terra sigillata tükrében (Die Besitznahme Pannoniens im Spiegel der Sigillaten). *Archaeologiai Értesítő* 106. 199–217.
- 2005 *Kereskedők Sallában 1. – Egy importcikke: a terra sigillata*. (Zalalövő öröksége – Hereditas Sallensis 3.) Zalalövő.
- 2006a *Terra Sigillata, a rómaiak luxuskerámija*. Budapest.
- 2006b Terra sigillaták a veszprémi Laczkó Dezső Múzeum gyűjteményéből. In: Csirke Orsolya – Gabler Dénes – K. Palágyi Sylvia (szerk.): *Terra sigillata edények a veszprémi Laczkó Dezső Múzeum gyűjteményéből*. Veszprém. 7–13.

GALSTERER Brigitte

- 1983 *Die Graffiti auf der römischen Gefäßkeramik aus Haltern*. (Bodenaltertümer Westfalens 20.) Münster.

- GÁSPÁR Dorottya
2006 *Pannonia régészete*. Debrecen.
- HAVASI Bálint – ORHA Zoltán – NÉMETH Roland
2023 Nem mindennapi leletek Alsópáhok határából. In: P. Barna, Judit – Szalontai Gábor (szerk.): *NRInfo 2022. A Magyar Nemzeti Múzeum Nemzeti Régészeti Intézetének 2022. évi tevékenysége*. Budapest. 180–181.
- HERMAN József
2000 *Vulgáris latin. Az újlatin nyelvek kialakulásának útja*. Budapest.
- HORVÁTH László
1979 *A magyarszerdabelyi kelta és római temető (Die keltische und römische Gräberfeld in Magyarszerdabely)*. (Zalai Gyűjtemény 14.) Zalaegerszeg.
- HORVÁTH László – TOKAI Mária Zita – TÓTH Gábor
2012 Kora császárkori temető Alsópáhokon (Zala megye) – rövid beszámoló (Excavation report on an Early Imperial period cemetery at Alsópáhok [Zala County]). In: Kvassay, Judit (szerk.): *Évkönyv és jelentés a Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálat 2009. évi feltárásairól – Field Service for Cultural Heritage 2009 Yearbook and Review of Archaeological Investigations*. Budapest. 163–222.
- JUHÁSZ Györgyi
1935 *A brigetioi terra sigillata*. Budapest.
- KISS Péter
2006 Urnák, hamvak, leletek. *Ókor* 5/2. 93–96.
- KUZSINSZKY Bálint
1920 *A Balaton környékének archeológiája: lelőhelyek és leletek*. Budapest.
- LÁNYI Vera
1990 Temetkezés. In: Mócsy András – Fitz Jenő (szerk.): *Pannonia régészeti kézikönyve*. Budapest. 243–250.
- MÓCSY András
1985 *A római név mint társadalomtörténeti forrás*. Budapest.
- MÜLLER Róbert
1996 Római kor. In: Költő László – Vándor László (szerk.): *Évezredek üzenete a láp világából. Régészeti kutatások a Kis-Balaton területén 1979–1992*. Kaposvár–Zalaegerszeg. 85–89.
- NÉMETH Roland – HAVASI Bálint
2024 Kora császárkori temetkezések Alsópáhok határában. In: Kiss Nóra (szerk.): *Zalai Múzeum 27. Közlemények Zala Megye Múzeumaiból. Göcseji Múzeum*. Zalaegerszeg. 359–390.
- RADNÓTI Aladár
1952 Régészeti emlékek a Balaton környékén. In: Radnóti Aladár – Gerő László (szerk.): *A Balaton régészeti és történeti emlékei*. Budapest. 11–66.
- SCHINDLER-KAUDELKA, Eleny – FASTNER, Ulrike – GRUBER, Michael
2001 *Italische Terra Sigillata mit Appliken in Noricum*. Liverpool.
- ZABEHLICZKY, Heinrich
1991 Ritzungen auf Grabbeigaben aus Hallstatt. *Specimina Nova* 7. 271–280.

ROLAND NÉMETH – ANDREA BARTA

INTERPRETATIONS OF THE ENGRAVINGS OF CERAMIC VESSELS DISCOVERED IN ALSÓPÁHOK EARLY IMPERIAL GRAVES

The 2021–2022 excavations at the Alsópáhok, Tóaljai-dűlő-II site yielded several significant findings, among which the discovery of Roman-period burials on the hilltop at the western edge of the site stands out as particularly remarkable. One of the most significant new results of the excavation was the Roman burials found on top of the hill at the western end of the site. Next to the grave garden surrounded by a moat, three graves with rich grave goods and scattered ashes were found. Based on their annexes, they can be dated to the early imperial period (first-second centuries AD). The unearthed glass vessel, bronze bracelet and terra sigillata are clear examples of local luxury and wealth. In particular, terra sigillata was considered a rather expensive commodity. After cleaning, incised marks and inscriptions became visible on several pieces of the ceramic finds. In our paper study, we will specifically address the interpretative possibilities of the ‘tria nomina’ found on one of these artifacts within the context of the Early Roman Imperial period.

